

Uit het archief van het begijnhof van Turnhout:

Akte opgemaakt door notarius publicus Wilhelmus De Stakenborch op verzoek van Petrus Cant , op 9 juli 1432

In het vorig nummer van de Begijnhofkrant¹ wordt de transcriptie van de Latijnse tekst en de vertaling van de bul van paus Eugenius getoond en besproken. Deze transcriptie was mogelijk dankzij de hieronder getoonde goed bewaarde akte. Deze akte werd op verzoek van Petrus Cant, cantor van het kapittel van de Sint-Mariakerk te Antwerpen opgemaakt door notarius publicus Wilhelmus De Stakenborch. De getuigen waren: magister Johannes Braxatoris, kanunnik en thesaurier van de Sint-Mariakerk te Antwerpen en Gerardus Inghelberti, kapelaan van het Maria-altaar in de parochie van Hoogstraten.

Akte opgemaakt door notarius publicus Wilhelmus De Stakenborch (9 juli 1432) perkament 42,5 x 40 cm. Zegel van het Antwerps kapittel: ovaal zegel (4,5 x 3,5 cm) in rood was ingebed in geel was aan dubbel koord, licht beschadigd, met opschrift "bte marie antwerpiensis consilium canonicis". Archief van het begijnhof van Turnhout, bewaard in het stadsarchief.

1. Transcriptie en vertaling

*Universis et singulis presentibus et futuris has presentes litteras inspecturis et audituris
Aan allen en eenieder, die nu is of later wezen zal, en die deze brief zal onderzoeken of horen lezen.*

Petrus Cant cantor et canonicus ecclesie beate Marie Antwerpiensis Cameracensis diocesis, executor et commissarius, unacum infrascripto notario in hac pacte collega cum illa clausula quatenus vos vel alter vestrum ad infrascripta a sancta sede apostolica specialiter deputatus salutem in domine sinceram et presentibus fidem indubiam adhibere in litteras sanctissimi in Christo patris et domini nostri domini Eugenii divina providentia pape quarti eius vera bulla plumbea cum cordula canapis more romanae curiae impendente bullatas sanas et integras non viciatas, non cancellatas nec in aliqua sui parte suspectas, sed omnium prorsus vicis et suspicionem carentes.

Ik, Petrus Cant, cantor en kanunnik van de Sint-Mariakerk te Antwerpen gelegen in het bisdom van Kamerijk, uitvoerder en commissaris, heeft samen met de hierna genoemde notaris - die in deze overeenkomst optreedt als medepriester - teneinde en voor zover U of enig ander van U voor wat hierna geschreven is door de Heilige Apostolische Stoel in het bijzonder ben afgevaardigd groeten U oprecht in de Heer en met onwankelbare trouw het hier geschrevene in de brief van de allerheiligste vader in Christus en onze heer Eugenius III, paus door de goddelijke voorzienigheid. Deze bul draagt zijn loden zegel - op de wijze van de Romeinse Curie aan een koord bevestigd - en die gezegeld, juist en volledig, ongeschonden en niet herroepen en op generlei wijze verdacht is, en volledig vrij van enig gebreken en verdenking voorkomt.

Nobis pio parte honestarum et discretarum magistrarum et beghinarum curie beghinagii de Turnhout Cameracensis diocesis coram notario publico et testibus infrascriptis presentatas nos cum ea qua decuit reverentia noveritis recepisse.

Zoals U zult vernemen hebben de eerbare en bescheiden meesteressen en begijnen van het Turnhouts begijnhof, gelegen in het bisdom Kamerijk, deze bul voorgelegd aan ons evenals aan de *notarius publicus* (openbaar schrijver) en de hierna vermelde getuigen. Wij hebben deze bul ontvangen met gepaste eerbied.

Quarumquid literarum apostolicarum tenor de verbo ad verbum sequitur et est talis :
De inhoud van de voormelde apostolische brief geven we weer van woord tot woord en luidt als volgt (voor de Latijnse tekst zie Begijnhofkrant nr. 48¹):

"""" Eugenus, bisschop, dienaar van de dienaren Gods, groet en geeft zijn apostolische zegen aan de geliefde zonen de decaan (koordeken) van de Sint-Gummaruskerk te Lier en aan de cantor van de Sint- Mariakerk te Antwerpen, beide kerken van het bisdom Kamerijk. In deze, en trouw aan het apostolisch ambt, drukken Wij er plechtig op dat wordt toegezien op het welzijn van gelovige zielen - dit ongeacht hun statuut en regels - En daarom willen Wij, zoals ons wordt gevraagd, diegenen met apostolische strengheid bejegenen die ons voorkomen als zinloos verdergaand en dit met opzet en moedwillig volhouden.

Want vanwege de geliefde dochters in Christus de meesteressen en begijnen van het begijnhof te Turnhout gelegen in het bisdom Kamerijk werd Ons onlangs een petitie

voorgelegd die inhield dat indertijd door de geliefde zonen de decaan en het kapittel van de Sint Pieterskerk te Turnhout de opdracht en stichting van een altaar ter ere en onder de naam van het aller kostbaarste Sacrament in de kerk of kapel van voornoemde hof - dat gelegen is binnen de grenzen van dezelfde Sint Pieterskerk - onder andere werd vastgelegd en bevolen dat, na het overlijden van de stichters van ditzelfde altaar, het voorstellen van een geschikt persoon die als rector het genoemde altaar zou bedienen tot de bevoegdheid behoort van vier oversten meesteressen van hetzelfde hof samen met hun Provisor, die kanunnik van de voornoemde Sint Pieterskerk zou zijn én daar ook aanwezig, en dat de aanstelling van voornoemde rector tot de bevoegdheid van diezelfde decaan en kapittel zou behoren. Evenzeer zou deze rector de zielzorg van de genoemde begijnen en de toediening van de sacramenten regelen en hebben; welke toediening de Plebaan van diezelfde Sint Pieterskerk zoals gebruikelijk niet regelde noch had met uitzondering evenwel van het Laatste Oliesel dat de Plebaan zelf of in zijn plaats de Subplebaan zou toedienen.

En bijgevolg zullen de voornoemde decaan en kapittel de begijnen toestaan dat welke andere geschikte persoon - ook zo hij geen kanunnik van de vermelde Sint Pieterskerk zou zijn - de Provisor zou zijn van diezelfde begijnen en dat deze rector hen dus de zalving niet zou toedienen, wat duidelijk gesteld wordt in verschillende brieven ter zake die het zegel dragen van diezelfde decaan en kapittel.

Uit apostolische welwillendheid achten Wij het dan ook passend om een meer duurzame apostolische bevestiging te geven van hun voormeld statuut, regels en voorrechten voor hun voortbestaan, en dit zoals Ons vanwege de voormelde meesteressen en begijnen nederig verzocht werd.

Wij, die over het voorgaande niet over nadere gegevens beschikken, maar het verzoek genegen zijn, bevelen U bij deze apostolische brief om vanuit Uw bevoegdheid telkens u - of één van u evenals uw opvolgers - over voormeld statuut, regels en voorrechten op gepaste wijze zult dienen te beslissen en dat U deze en de gevolgen ervan met apostolisch gezag zult goedkeuren en alle verzoekers bevestiging zult geven.

Dit ook zo zich misschien enig voorbehoud zou voordoen in deze, en dit ongeacht de statuten en gebruiken van de voornoemde Sint Pieterskerk, en verder dat U beëdigde apostolische bevestiging dan wel enige andere zekerheid van bekrachtiging zult geven, dit ongeacht welke tegenspraak ook.

Evenzo nemen Wij ons niet voor om het statuut zelve van de begijnen met beperking in de tijd goed te keuren.

Gegeven in Sint Pieter te Rome in het jaar van de Menswording van ons Heer duizend driehonderd één en dertig op dertig december, in het eerste jaar van Ons pontificaat. """"

Postquam quidem litterarum apostolicam presentationem et receptionem productis et exhibitis coram nobis solemniter certis patentibus litteris vero sigillo dictorum Decani et Capituli Sancti Petri de Turnhout sigillatis, munitis et roboratis de et super statuto, ordinatione et indulto premissis, confectis et passatis sanisque et integris ad informandum

omni nostrum super in dictis litteris apostolicis contentis et per nos in forma juris receptis, perlectis et diligenter examinatis.

Na overhandiging en ontvangst van de voormelde apostolische brief werd echter in onze aanwezigheid plechtig een zekere open brief voorgelegd en getoond.

Deze open brief, bezegeld met en voorzien van en bevestigd door het authentieke zegel van voornoemde decaan en kapittel, en die handelt over het voormeld statuut, regels en voorrechten, is duidelijk en volledig opgemaakt en geschreven, en liet ons allen toe een idee te vormen over de inhoud van de genoemde apostolische brief en werd door ons volgens de rechtsregels ontvangen, doorgelezen en zorgvuldig onderzocht.

Tandem fuimus pro parte dictarum magistrarum et beghinarum debita cum instantia requisiti quatenus ad executionem sive commissionem mandati dictarum litterarum apostolicarum et in eis contentorum iuxta traditam seu directam a sede apostolica nobis formam procedere dignaremus.

Uiteindelijk, hiertoe met gepaste ernst verzocht door de genoemde meesteressen en begijnen, en voor zover vereist voor de uitvoeringen of toepassing van het mandaat ons gegeven en vervat in de apostolische brief en evenzo gegeven en gezonden vanuit de apostolische zetel, konden wij de verdere formele behandeling in overweging nemen.

Nos igitur Petrus cantor, executor et commissarius antedictus attendens requisitionem huiusmodi fore iustam et consonam rationi.

Derhalve achtten wij, Petrus, voornoemd uitvoerder en commissaris, na aandachtige toehoren het verzoek gegrond en overeenstemmend met de redelijkheid.

Nolentesque mandatum apostolicum nobis in hac parte directum reverentes exequi ut tenemur.

Wij wilden niet terughoudend zijn om het apostolisch mandaat ons in deze zaak gegeven uit te voeren zoals wij dit opvatten.

Et quia ex diligenti inspectione, perlectione et examinatione huiusmodi litterarum dictorum decani et capituli curam nobis ut plenitur exhibitarum et productarum ac per nos receptorum, de statuto, ordinatione et indulto premissis nobis legitime constabat atque constat eaque omnia et singula in dictis litteris apostolicis contenta repperimus veritate fulciri.

En daar alzo - na zorgvuldig nazicht, doorlezing en onderzoek van de brief van voormelde decaan en kapittel door ons toedoen om die duidelijk getoonde en voorgelegde en door ons ontvangen brief over het voormeld statuut, regels en voorrechten - het voor ons terecht vaststond en vaststaat dat al datgene vervat in de voornoemde apostolische brief naar wij vaststelden door de waarheid wordt bevestigd.

Ideirco auctoritate apostolica nobis comissa et qua fungimur in hac parte statutum, ordinationem et indultum huiusmodi ac quemquis inde secuta approbamus et confirmamus.

Om die reden, en in uitvoering en toepassing van het ons in deze gegeven apostolische gezag hechten wij onze goedkeuring aan en bevestigen wij het statuut, regels en voorrechten en al wat er uit voortvloeit

Supplentes nihilominus eadem auctoritate omnes et singulos defectus si qui forsitan intervenerint in eisdem.

En dit niettemin zo tegen de verzoeksters enig of welk dan ook voorbehoud misschien gemaakt zou worden.

Non obstantibus etiam omnibus et singulis que sanctissimus dominus noster papa predictis in prescriptis suis litteris voluit non obstant.

En dit niettegenstaande ook al datgene dat de allerheiligste vader onze paus in zijn voormelde brief wenste niet in de weg ervan te staan.

Que omnia et singula per nos ut premittitur approbata et confirmata vobis omnibus et singulis supradictis ac illi vel illis, quem vel quos premissa tamque seu tamquam poterunt negotia quolibet in futurum intimamus, informamus et notificamus ac ad vostram et cuiuslibet vestrum noticiam deducimus et deduci volumus per presentes.

Al het voorgaande wordt door ons geheel en al goedgekeurd en bevestigd, dit tegenover U allen voornoemd en eenieder van U, tegenover hem of hen en tegenover deze of dezen.

Wij geven dit weer, informeren en melden U dit ter kennisname door U en elk der Uwen en brengen en brachten het onder Uw aandacht, evenzeer en alzo dat de dingen hun beloop zullen kunnen kennen in de toekomst.

In quorum omnium et singulorum fidem et testimonium premissorum presentes nostras litteras sive presens publicum instrumentum huiusmodi nostras approbationem et confirmationem se contentem sive continens exinde fieri et per notarium publicum infrascriptum subscribi nostrique iussimus et fecimus sigilli appensione communiri.

Vervolgens heb ik deze brief of dit publiek instrument, dat alzo onze goedkeuring en bevestiging inhoudt of inhoudend is, laten opmaken en wel door de hierna vermelde *notarius publicus*. Ik heb deze onderschreven en wij bevelen dat onze zegels hieraan worden gehangen, dit te goeder trouw en in getuigenis van al het voorgaande.

Datum et actum Antwerpie in domo nostre habitationis sub anno domini millesimo quadringesimo tresimodecesimo secundo indicione decima mensis Julii die nona hora vesperorum vel quasi, pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini nostri domini Eugenii divina providentia papae predicti anno secundo.

Gegeven en gedaan te Antwerpen in onze woning in het jaar ons heren duizend vierhonderd tweeëndertig op negen juli, op of rond het uur van de vespers, in het tweede jaar van het pontificaat van de voornoemde allerheiligste vader en heer in Christus onze Heer Eugenius, paus door de goddelijke voorzienigheid.

Presentibus ibidem venerabile et circumspecte viro magistro Johanne Braxatoris canonico et thesauricus beate Marie Antwerpiensis necnon discreto clerico Gerardo Inghelberti rectore altaris beate Marie parochialis de Hoestraten ecclesiarum dicte Cameracensis diocesis, testibus ad premissa vocatis specialiter et rogatis.

Als getuigen van het voorgaande, hiertoe speciaal opgeroepen en gevraagd, waren aanwezig de eerwaarde en bedachtzame heer magister Johannes Braxatoris, kanunnik en thesaurier van de Sint-Mariakerk te Antwerpen, en ook de voorname priester Gerardus Inghelberti, kapelaan van het Heilige Maria-altaar in de parochie van Hoestraten (Hoogstraten), beide kerken gelegen in het bisdom van Kamerijk.

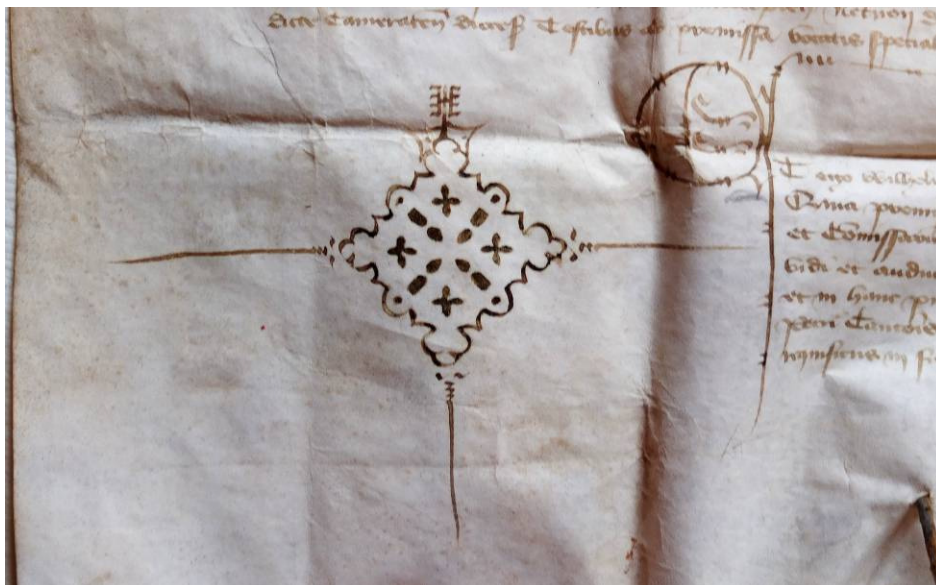
Et ego Wilhelmus De Stakenborch, clericus Cameracensis diocesis publicus apostolica et imperiali auctibus notarius quia premissis omnibus et singulis dum sic ut premittitur per decorum dominum Petrum cantorem, executores et commissarium fierent et agerentur unacum prenomatis testibus presens fui equis omnia et singula sic fieri vidi et audivi.

Idcirco hoc presens publicum instrumentum manu mea propria scriptum exinde confeci et in hanc publicam formam redegi.

Vandaar heb ik, Wilhelmus De Stakenborch, priester van het bisdom van Kamerijk, *notarius publicus* bij apostolisch en keizerlijk gezag, dit publieke instrument eigenhandig geschreven. Ik was samen met de voornoemde getuigen aanwezig en heb al het voorgaande - zoals beschreven - gehoord en zien gebeuren zoals behandeld en gedaan door de eerwaarde Petrus, cantor, uitvoerder en commissaris.

Signoque et nomine meis solitis et consuetis unacum prefati domini Petri cantoris, executorius et commissarius sigilli appensione de eius mandato signavi, rogatus et requisitus in fidem et testimonium omnium et singulorum premissorum.

Samen met de voornoemde Petrus, cantor, uitvoerder en commissaris heb ik het aanhangen van het zegel van zijn mandaat ondertekend met mijn gebruikelijk en gewoonlijk merk en naam, hiertoe gevraagd en opgeroepen zijnde, en dit in getrouwe weergave en ten bewijze van geheel en al het voorgaande.

'Gebruikelijk en gewoonlijk merk' van Wilhelmus De Stakenborch

Transcriptie, vrije vertaling en foto's: Jef jonkheer Van den Bergh

2. Duiding en bespreking

Eugenius IV: Venetië °1383, paus van 3 maart 1431 tot zijn dood in 1447. Deze paus zegende de Santa Maria del Fiore (in Firenze beter bekend als de Duomo) in op 25 maart 1436. Zijn beeld prijkt op de voorgevel links van het rechtse portaal. Paus Eugenius IV gaf niet alleen de Turnhoutse begijnen toelating een pastoor voor te stellen. Zeven jaar nadat zijn voorganger, Martinus V op 9 december 1425 de universiteit van Leuven stichtte, gaf Eugenius IV in 1432 permissie de theologische faculteit op te richten.^{2,3} Toen in 1435 het klooster Groenendaal in het Zoniënwoud (waarvan Jan Ruusbroec tot 2 december 1381 prior was) was afgebrand⁴ hechtte deze paus zijn toestemming aan de prediking van een aflaat waarvan de opbrengsten mochten gebruikt worden om het klooster te herbouwen.⁵ Eugenius IV heeft voor het toenmalige Brabant wel iets betekend.

Paus Eugenius IV richt zijn bul ‘aan de geliefde zonen de decaan (koordeken) van de Sint-Gummaruskerk te Lier en aan de cantor van de Sint-Mariakerk te Antwerpen (kathedraal vanaf 1559 tot 1803 en terug vanaf 1961), beide kerken van het bisdom Kamerijk’.¹

Hoewel Eugenius IV in zijn apostolische brief de koordeken (Gisbertus Mutsarts, officiaal (kerkelijk rechter) van de bisschop van Kamerijk⁶) en het kapittel van de Sint-Pieterskerk zijn geliefde zonen noemt werd deze bul niet naar het Sint-Pieterskapittel gestuurd maar, zoals uit de akte blijkt, hebben ‘de eerbare en bescheiden meesteressen en begijnen van het Turnhouts begijnhof...’. deze bul voorgelegd aan Petrus Cant, cantor en kanunnik, aan de notarius publicus (openbaar schrijver) Wilhelmus De Stakenborch en aan de opgeroepen getuigen magister Johannes Braxatoris (Jan de Brouwer) kanunnik en thesaurier van de Sint-

Mariakerk te Antwerpen en Gerardus Inghelberti, kapelaan van het Heilig Maria-altaar in Hoogstraten.

Aan de aanwezigen werd ook een open brief voorgelegd, *‘bezegeld met en voorzien van en bevestigd door het authentieke zegel van voornoemde decaan (koordeken Gisbertus Mutsarts) en kapittel (kapittel van de Sint Pieterskerk te Turnhout), en die handelt over het voormeld statuut, regels en voorrechten’*. Deze brief zou kunnen erop wijzen dat, zoals in de vorige Begijnhofkrant¹ besproken, het ‘conflict’ tussen de begijnen en de kanunniken toen was opgelost. Dit moet nog verder onderzocht worden.

Het is echter weinig waarschijnlijk dat de betrekkingen tussen paus en Sint-Pieterskapittel in de jaren 1430 goed verliepen. In tegendeel, in 1434 werden de Turnhoutse kanunniken door Eugenius IV geëxcommuniceerd.⁷

Wat lag aan de basis van deze excommunicatie?

Het in 1398 opgerichte St.-Pieterskapittel diende in 1434 bij het Concilie in Bazel, en niet bij de paus, het verzoek in om autonoom te mogen beslissen over de aanstelling van de kanunniken en de verdeling van de beneficiëes en het beheer van de goederen.⁷ Dit verzoek werd door de conciliedeelnemers goedgekeurd maar deze goedkeuring werd door de paus verworpen, meer nog de Turnhoutse kanunniken werden geëxcommuniceerd.⁷ Deze pauselijke beslissing werd dan weer door het Concilie gecontesteerd. Er werd een verzoekschrift naar de paus gestuurd om de ban op te heffen, en Eugenius gaf in 1437 hieraan gehoor.⁷

Dit alles gebeurde in de jaren dertig en veertig van de 15de eeuw toen er een hevige strijd woedde tussen paus Eugenius IV en het Concilie van Bazel (1431 – 1449) om de ultieme macht in de Kerk.^{8,9} Een groot deel van de bisschoppen en kardinalen die het Concilie bijwoonden behoorden tot het *conciliarisme* een beweging binnen de Westerse Kerk. Zij die deze beweging aanhingen, waren van mening dat het hoogste gezag binnen de Kerk niet bij de paus zou moeten liggen, maar bij de gezamenlijke bisschoppen (inclusief de bisschop van Rome, dus de paus), wanneer zij verenigd in een Concilie bijeenkwamen, dit wordt ook het collegiale stelsel genoemd.^{8,9}

Dat Eugenius IV (en de pauselijke regering, de Romeinse curie) uit angst voor een beperking van zijn macht, diegenen bestreed die zijn gezag ondermijnden lag voor de hand. Ook de ‘volgelingen’ van het Concilie, zoals de kanunniken van Turnhout, die het Concilie boven de paus verkozen konden excommunicatie verwachten. Wat dus ook gebeurde.

De meesteressen van het Turnhoutse begijnhof hebben in 1431 hun verzoekschrift aan de paus gericht en hebben, althans toen, geen problemen gehad.

Hugo Vanden Bossche en Jef jonkheer Van den Bergh

Bronnen

1. Van den Bergh J. (2015) *Bul van Paus Eugenius VIII - 30 december 1431- uit het archief van het begijnhof van Turnhout.. 1. Transcriptie en vertaling*. Vanden Bossche H. en Van den Bergh J. 2. *Duiding en bespreking*. Begijnhofkrant nr. 48 (zomer) pp. 13 -14.
2. Gielis M. (2004) *Erasmus, Luther en de theologen van Leuven*. In: Peter Nissen: *Geloven in de Lage Landen, Leuven*. p. 84.
3. Stein R. (2011) *Histiografie en literatuur*. In: *Geschiedenis van Brabant - van het Hertogdom tot heden*. Zwolle /Leuven, p. 197.
4. Theunissen G. (2010) *Ruusbroec (°1293 - †1381) en de priorij van Groenendaal*. Begijnhofkrant nr. 29 (herfst) pp. 2 - 6.
5. Gielis M. (2004) *Kerkelijk leven en de devoties van de leken gelovigen in de laat-middeleeuwse Zuidelijke Nederlanden*. In: Peter Nissen: *Geloven in de Lage Landen, Leuven*. p.69.
6. Jansen J.E. (1914) *Het kapittel van Sint-Pieterskerk te Turnhout en zijne statuten van het jaar 1634*. Overdruk uit: “*Annales de l’Académie royale d’ Archéologie de Belgique*, Antwerpen. *Miscellanea kan. J.E. Jansen, deel 1, Religieuze geschiedenis*. Anastatische herdruk, Stadsarchief Turnhout, 1998.
7. De Reu J. (2011) *Het Sint-Pieterskapittel van Turnhout*. *Taxandria, jaarboek van de Koninklijke geschied- en oudheidkundige kring van de Antwerpse Kempen*, LXXIII: 69-122.
8. Laurentin R. (1980) *Geschiedenis en bestuursorganen*. In: *Het Vaticaan – Miniatuurstaat en Wereldkerk*. Elsevier Amsterdam/Brussel, pp. 15- 26.
9. *Concilie van Bazel – Ferrara –Florence*. *Lucepedia – Digitale theologische encyclopedie*. <https://www.lucepedia.nl/dossieritem/concilie-van-bazel-ferrara-florence/concilie-van-bazel-ferrara-florence>.